

ideje. Az értelem fejlettségének az a kora, melyben az igazságot, a világosságot szomjazó és már felfogni képes lélek elég erős annak megrázkódtatás nélkül való elhordozására, mikor felfogni képes azt, hogy Jézus, mint történeti valóság, e felismerés által nem veszített értékéből, hanem még ragyogóbbá vállott az igazság fénylő napsütésében, mert nagyságához már nem kell a csillogás, a csodák színes máza, mert ember voltában is elég nagy arra, hogy követendő eszményképe, életmestere legyen a keresztény emberiségnek. Ekkor már nem kell félnünk az igazságtól. Ellenben annak időelőtti való feltárása, a racionális vonások tulzott és időelőtti kidomborítása káros és romboló hatású hitünk, vallásunk és anyaszentegyházunkra nézve, melynek életében bizony még ma is elkelve valamivel több abból, ami a hívő lelket éppen a hit erejénél fogva megfogni képes.

Benedek Gábor,

lelkész, egyházköri jegyző.

IV.

Kritika vagy hit?

A Keresztény Magvető f. évi első számában olvastam Balázs Ferenc cikkét arról a kérdéstről, hogy hogyan kell tanítani kis gyermekeknek a bibliai történeteket, különösen azokat, amelyekben a történet és a legenda egybefonódik. Balázs Ferenc kétségtelenül abból a helyes álláspontból indult ki, hogy a gyermeknek a tanítás közben nem szabad valótlanosságokat mondani, mert az később, mikor a gyermek felvilágosodik, nagy károkat okoz még ott is, ahol legkevésbé akartuk, t. i. vallásos életében. Ugyanis, amikor elkövetkezik a gyermekkor nagy válsága és a pubertásban felébred a kritika szelleme, a gyermek nemcsak a legendát fogja a szívéből kivetni, hanem a vele összefüzdő történelmi személyiségeket és annak értékeit is. Mit ajánl Balázs Ferenc a veszély ellen orvosszerül? Azt, hogy a naiv kis gyermeknek mondjuk el először a való történetet, vagyis az igazságot s azután mondjuk el a legendát is mese formájában, figyelmeztetve a gyermeket, hogy most nem valóságot, hanem mesét mondunk. Vagyis a bibliai történetek tanításánál egy kettős módszert

kellene szerinte bevezetni: egy történelmi igazságot közlőt és egy legendára irányulót.

Amennyire helyes volt Balázs Ferenc kiinduló pontja, hogy t. i. valótlan-ságot nem szabad tanítani, éppen annyira helyt nem álló, sőt egyenesen veszedelmes a következmény, amit belőle levon, t. i. a bibliai történetek való és meseszerű módon való tanítása.

Foglalkozunk először a *módszerrel*. A fejlődéstanból ismert tény az, hogy az embrió átmegy azokon a fejlődési formákon, amelyek az ő fajtát megelőzték s melyen át jutott az ő faja is a fejlettebb formához. Teljesen és tökéletesen így van ez a lelki világban is. A gyermek átmegy mindazokon a lelki formákon, amelyeken az ember az őseibertől a mai alakjáig jutott. A gyermeknek vallásos élete sokban hasonlít a primitívek vallásához, akik az ősi nagy Titkot, a Megfoghatatlant a legendák, mítoszok színes világába öltöztették azért, mert így tudták csak kifejezni azt az egyetemes, örökigazságú, változhatatlan tapasztalatot, hogy *az istenség más, egészen más, mint az embervilág, hogy a világ titokzatos fundamentuma: az isteni lélek, nem a mindennapi élet formáit hordozza önmagán*. S mivel ezt a roppant igazságot más-kép közölni nem tudták, az igazság tárgyát: az isteni lelket és annak megnyilvánulását ezer és ezer mítoszba öltöztették. De mindnek egy volt az értelme s ez az, hogy a világ háttérében működő lélek az ember számára örök *misztérium*.

A gyermek lelke éppenugy fogékony a titokzatosra, mint az őseiberé, vagy a mai fejlett emberé. De míg a mai fejlett ember számára az égnek csillagai s azok szédítő arányai hozzák létre a szent remegést, addig a gyermeket az angyalok jelenléte, vagy közelsége, azoknak éneke és szárnyuk rebbenése tölti el boldog örömmel és egyben félelemmel. A gyermeknek azt mondani, hogy angyalok nincsenek, annyi, mint teljesen megrendíteni benne a hitet, megölni benne az egyetlen lehetőséget, amelyben ő vallási tapasztalatokat átélhet. Igaz az, amit Balázs Ferenc ír, hogy t. i. a gyermek különbséget tud tenni a mese és valóság közt, csak nem abban a korban, amikor azt Balázs gondolja, hanem sokkal később. *A naiv korban a mese, a legenda alakjai neki valóságok, életébe vágó reálítások, amelyeken keresztül megérzi és megérti naiv formában az örökkévaló, változatlan*

igazságokat. Hiszen vannak még felnőttek is, akik számára ez a naiv álláspont életük végéig fennmarad s ennek megrendítése hitük összeomlásával járna. De gyermek egy sincs olyan, amelyiknek számára ez a naiv álláspont ne volna érvényes bizonyos ideig s jaj annak a nevelőnek, aki ebbe a bizonyos időbe romboló kézzel nyulna bele. Az ilyen nevelő a természet lassu folyamának szentélyébe törne be avatatlan kézzel.

De az is bizonyos, hogy olyan pedagógusra se lehetne bízni a gyermekek vallásos nevelését, aki nem tudná meglátni, hogy mikor jutott el a gyermek abba a korbá, amikor a legendáknak mélyebb értelmet kell adni s nem volna benne annyi tapintat, hogy a gyermekkel megértesse, hogy a legendák Isten szent jelenlétének szimbolumai, vagyis jelképei egy magasabb igazságnak: a hit igazságainak.

És most jutottunk el Balázs Ferenc kiinduló pontjához: tannitsunk-e valótlanságot. Nem! Ezerszer nem! Ez nem volna becsületes dolog. *De a legenda, a mítosz nem is valótlanság, csak a felületes ember látja ezt így.* Hogy ezt az utóbbi tételt megérthessük, feltétlenül különbséget kell tennünk az igazságnak különböző fajai között. Két nagy igazság-csoportot különböztet meg a mai gondolkodás (logika). Az első csoportba tartoznak a tényigazságok, amelyek a természet világát, a valóságok világát fejezik ki. Azután az értékigazságok, amelyek a mi örökkévaló eszményeinket tartalmazzák. Sőt e kettős igazságrendre egy harmadik borul: a hit igazságainak rendje, amely ismét egyesíti magában a valóságnak és az eszménynek igazságrendjét a tökéletesség formájában. A vallás az a terület, ahol ez a két rendbeli igazságszféra összetalálkozik, sőt magában az Istenben teljesen fedi egymást. Hiszen az Abszolútum a legteljesebb Valóság és egyben a legmagasabb Eszmény is.

A vallás személyiségeinek ez a kettősége: történelmi-valóság színe és hit-eszményi mivolta érvényben van minden vallásban s így a kereszténységben is. A történelem mondhatja s mondja is, hogy Jézus Józseftől és Máriától született, de ugyanakkor az értékelés (vagyis a hit) szempontjából igaza van a bibliai írónak, amikor azt mondja Jézusról, hogy a szent lélek erejéből született, mert hiszen János szerint nemcsak Jézus, hanem mindazok, akik szívükbe fogadják őt, Isten fiai, „akik nem vér-

ből, sem a testnek akaratából, sem a férfiunak indulatából, hanem Istentől születtek." (János ev. I. rész 13. v.) A történelem kételkedhetik azon, hogy a bethlehemi éjszakában angyalok szeltek át a levegőöveget, de az értékelés (a hit) tudja, hogy azon az éjszakán az született a világra, akiért a szellemi világ (az Isten) a maga örömét és szeretetét hallelujázta bele ebbe a szomorú földi életbe. A kritika százszor megcáfolhatta a keleti mágusok lételetét, de az értékelés (a hit) tudni fogja, hogy a bethlehemi jászolbölcsőben az ringott, aki előtt keleti szokás szerint még a királyok is örök időig térdet és fejet hajthatnak.

És így folytathatnám hosszú sorozaton keresztül. Annyi bizonyos, hogy a két igazságsort az egyszerű ember összekeveri és a *hit világot gyakran helyezi át a természet világába*, amint az az evangéliumokban látható. De ez még mindig a kisebb baj és könnyebben kiigazítható, (mert a dolgok igazságmivolta érintetlen maradt), mint az a módszer, amelyet Balázs Ferenc ajánl, hogy t. i. az egyik vonalon (a történelmin) csakugyan igazságokat tüntessünk fel, míg a másik vonalat (az értékelésbelit) igazságot nélkülözővé degradáljuk. *Ha így járunk el, akkor ez annak a jele, hogy nem él bennünk többé a hit, értéktelenek számunkra a vallási élet nagy egyéniségei*, mert ha értékesek volnának, örömet használnók fel a legendákat annak az igazságnak kifejezésére, amit különben csak dadogva tudunk elmondani: mérhetetlen nagyságuk, szentségük, tiszteletreméltóságuk szimbolikus jelzésére. Az eddig mondottakat foglaljuk össze röviden. Három igazságrend van: a) természeti dolgoké, b) az értékeké, c) a szellemi valóságoké. A hit a szellemi valóságot ragadja meg, vagyis a hit világa jelzi a legmagasabbrendű igazságok rendszerét. Ezt a magasrendű világot hozza le a primitív lélek a természet világába s jeleníti meg a hit igazságait legendákban, csodákban. Tehát ezekben mindig nagy értékű igazságtartalom van, amelyet ha elvetünk, a vallás legértékesebb részét vetjük el magunktól.

Mi legyen tehát a helyes módszer a tanításban? Az eddig elmondottakból önként következik. A primitív lélek nem tud különbséget tenni a természet és a hit igazságai közt s éppen így a vele egy fokon álló naiv gyermeki lélek sem. Ezt az egyiséget korai beavatkozással széttépni nem lehet, sőt nem is sza-

bad, hacsak a hitet végkép meg nem akarjuk rendíteni a gyermeki lélekben.

De amikor elérkezik az az idő, amikor a természet és történelem kritikai szemlélete ébredezni kezd a lélekben, akkor ott kell állanunk a serdült gyermeki lélek mellett s a legendákat nem lebecsülnünk, hanem éppen nagy magasságba kell emelnünk a minden ellen lázadozni kész ifjui akarat előtt. Örökkévaló, mozdulatlan igazságok, rendithetetlen, szent törvényszerűségek szimbolumai, jelképei a legendák, a csodák, amelyek hódolattal és bámulattal töltik el még a nyugtalan, kritikára hajlamos ifju lelket is, feltéve, hogy a vezetője, tanítója szavai-ból kiérzi, hogy az hisz, törhetetlenül hisz a magasabbrendű szellemi világban. És ha ezt a hívő lelket méltóképpen tudja képviselni a nevelő, úgy illetheti a bibliai történeteket is a nemes, hívő kritika szellemével, akkor veszély nélkül állíthatja be a biblia különböző részeit és személyeit is a történelmi fejlődés keretébe, mert tudni fogja és éreztetni fogja, hogy a bibliának legnagyobb és legértékesebb részei magasan felettünk állanak, egy része pedig: Jézus élete, kereszthordozása és halála az abszolút szent életnek örökkévaló példaképe, amelyhez fogható sehol sem lehet találni s amelyet Istennek végtelen szeretete ajándékozott szegény földi életünk megörvendeztetésére. *Igy a biblia világa nem valami alattunk álló, lekritizált világ lesz, hanem igaz értéke szerint egy fölöttünk álló rendithetetlen, örök eszménykép.*

Azt hiszem, hogy ezzel a kérdés pedagógiai részét legalább is elvi szempontból sikerült megvilágítanom. És mégsem tudom az írást itt befejezni. Nem, mert már jó ideje szorongat egy gondolat, amelyet folytonosan visszanyomok lelkem belsejébe, de, amellyel mégsem tudok megbirkózni, bár tudom, hogy kimondása, sok ellenérzést fog kiváltani. En úgy látom, hogy Balázs Ferenc által előadott neveléstani kérdéseknek sokkal mélyebb gyökerük van, mintsem azt pedagógiai elmefuttatással el lehetne intézni. Balázs testvérem cikke abból a beteg levegőből táplálkozik, amelyet a XIX. század kritikizmusa, saját körét átlépve, a hit világára is kiterjesztett. Tudományos vallás nincsen. Van tudomány és van vallás. Van a természetnek és történelemnek világa és van az eszményeknek az előbbi fölé boltozódó világa. És van

végül az Isten, akiben a hit a valóságot és az eszményt egyetlen egységben transzcendálva látja. A mi vallásunk az Istenre irányul és az Istent csak hittel lehet megragadni, mert ő sokkal több, semminthogy a szegény bicegő tudomány utol tudná érni. Talán azt akarom ezzel mondani, hogy nem kell tudomány és nem kell kritika és nem kell tudományos biblia kritika sem? Egyáltalán nem! Kritika kellett és kelleni fog, de csak azért, hogy *közelebb* jussak az ész terén is ahhoz, akit hitem teljes egészében már megragadott. Előbb hittem az Istenben, előbb kerestem őt szívem egész forróságával és csak azután raktam el utamból azokat a multbeli törmelékeket, amelyek hitemre zavarólag hatottak. *Tehát a hit az első, a kritika csak második és csak segédeszköz.* És nálunk — sajnos! — a kritika öncéllá lett, a kritikában úgy kéjelgünk, mintha az volna a megifjító fürdő, amelyből új életre szülehetünk. *Ezért hanyatlak vallásos életünk napról-napra, ezért veszítjük el ifjainkat, akik oda mennek, ahol hitet kapnak, mert kritikából már elég volt.* A tudomány megtette a magáét, a szolga elmehet, hogy visszatérhessen az ur, a hit, az Istenbe vetett rendíthetetlen, megnyugtató hit. Az, amit Balázs testvérem irt, az a sorvasztó kritikának tipikus példája s én csak csodálkozom, én csak aggódok, hogy így hogyan lehet új életet teremteni. És az aggodalmam annál gyötrőbb, mert ha öregjeinket nem is, de annál biztosabban elveszítjük ifjuságunkat. Ha az öregek ide kijönnek, arról panaszkodnak, hogy más felekezetek hogyan invitálják egyházunkat saját táborukba. Én ezt az ironikus meghívást értem s arcomat szégyenpir önti el. Mert a meghívás ezt mondja: Mit akar még az az egyház, amelynek ifjusága sem tud a hitben megújodni, mit akarnak azok, akik 20—30 éves korukban koravének s úgy járnak köztünk, mint egy elmúlt világ itt felejtett, megaszalt mumiái.

Unitárius testvéreim innen és túl a bérceken! Rendítsen meg mindannyiunkat vallásunk szomorú, rettenetes állapota. Hiszen minden bajunknak, minden vergődésünknek egyetlenegy oka van: az Istenbe vetett hit hiánya. Ezért omlanak össze iskoláink, ezért terjedhetnek rossz hírek rólunk és egyházi belső viszonyainkról, ezért áll az apák és fiúk harca, amely egyáltalán nincs megszentelve más hasonló generációs harcok szellemében. Mert a fiúk harca csak akkor jogosult, ha Vörösmarthy szavai

értelmében különbek akarnak lenni, mint apáik voltak. De vajjon mi, mai ifjuság, valóban jobbak akarunk lenni, mint a kritika hitetlenségében elfásult apáink voltak? Aligha, aligha! A mai ifjusági harc sokszor ölti magára azt a szinezetet mindaddig, míg az ifjuság meg nem változik, amit egy szellemes francia úgy fejezett ki: menj onnan, hogy én menjek a helyedre. És ezt apáinknak mondják azok az unitárius ifjak, akik a hitélet terén (s ez egyházunk lélekzetállító tragédiája) épp oly betegek, mint apáik voltak. Az ifjuság harcának csak egy igazolása lehet s az unitárius ifjuság törekvései csak akkor lesznek megújítók, ha végre valahára azt kiáltjuk oda a beteg mult képviselőinek, akár öregek, akár koravén ifjak azok: nekünk elég volt a ti nem-törődömségeitekből, nekünk elég volt a könnyed felületességből, nekünk elég volt az ál-liberáлизmus hitetlenségéből és a romboló kriticismus finom, de romlott gunyorosságából! *Nekünk elég volt, mert bennünket érintett az új idők szele, minket megcsapott az evangéliumi szellem üde tavaszi lehellete.* Mi kitörjük az ablakokat, ha ki nem nyithatjuk s beengedjük Jézus evangéliumának fényét, napsugarát, mert érezzük, hogy általunk és rajtunk keresztül Isten akarja megújítani a földnek színét.

Erre az új ifjusági szellemre van szüksége az unitárius léleknek, hogy ismét megtalálja a maga helyét és a maga megbecsülését a többi vallásos közösségek nagy társaságában. Amíg azonban ez meg nem történik, addig csak gúny, addig csak jóindulatu vállveregetés lehet szebb sorsra érdemes egyházi közösségünknek osztályrésze. Hogy ez ne így legyen, ahhoz elsősorban ifjusági életünk újjáalkotása szükséges. Át kell revideálnunk egész nevelésünket, teljesen a hit vágányaira kell terelnünk vallásoktatásunkat. A vallástani óra hitébresztő, szent alkalom, amikor a jövő születik meg a lelkész kezei között. Én nem hiszem és nem tudom elhinni, hogy az unitárius jövő Balázs Ferenc által vallott módszer alapján napvilágot lásson. Ha a hitet kitépjük, ha a hitnek *valósága* helyett mese-hazugságokat mondunk a gyermekeknek, akkor az unitárius jövő meg van pecsételve: magán viseli a halva születettek borzalmas, torz ábrázatát. Az örökkévaló Isten mentsen meg e szörnyüségétől bennünket.¹

Iván László dr.

¹ Mután mind a két álláspont annyira meg van világítva, hogy mindenki ezek alapján felfogáát megalkothatja, a vitát lezárjuk. Szerk.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

9-ik közlemény.

A pap.

Ámbár az, amit szertartásainkról eddig elmondottunk mind a paptól, vagy a papról szól, mégis szükséges pár összefoglaló s a pap helyzetét, szerepét, az egyetemes egyházhoz, püspökhöz és a gyülekezetéhez való viszonyát mutató néhány adatot felsorolnunk.

A pap az egyház központi tényezője, s éppen ezért az állami és az egyházi törvényhozás nagy gondot fordít rá, annyira, hogy nemcsak megbecsüli és tekintélyét védi, hanem fizetéséről, lakásáról is, vagy gondoskodik, vagy alkalmat szolgáltat rá, hogy hallgatói, a gyülekezet, vagy a község biztosítsa megélhetését.

Az unitárius egyház felfogása szerint a pap s egyben a mester és a kántor is, belsőemberek, functionáriusok, kiknek feladatuk az ige hirdetése, az egyházi szertartások végzése.¹ Az idő rendjén használt elnevezések is mutatják munkakörüket.²

¹ Kik az egyház tagjai ?

Az unitárius vallás közönség (Coetus) kétféle hívőkből (duplicis Gen-eris fideles) a statu ad ecclesiam respicente: ministri et auditores vel ecclesiastici et Seculares.

Ecclesiastici sunt varii status, gradus et conditionis.

² Érdekes lesz felsorolnunk :

A kolozsvári első pap a főtéri templom elvételeig plebanus, Paulus Götsi tonsurus vocatur (a r. kath. papok viseltek tonsurát, a fő borotvált része), personae ecclesiasticae (pap és mester), pastor, pastor primarius, sacerdos (ritkán), minister (igen gyakran), szent ministerium, concionator, parochus, ecclesiasticus, diakonus vagy káplán, clericus, ministerek (pap, mester, kántor) az Ur szolgálói, egyházi szolgák, egyházi előljárók, missionariusok (kiküldöttek) Agh István papnak és predikatornak felváltva nevezi, Lázár István az első cím- és névtárban (1803) parochusnak írja. Heltai a XVI-ik század közepén, keresztyén lelkipásztor, szentegyház szolgája, „Ur Christus Jezus szolgálói, Isten igéje szerint elrendelt pásztorság“. Szerinte a szószerk: prédikálószerk. — A mi időnkben a Tiszteletes szóval is illeték, de a címzések idején: Tiszteletes ur, ujabban mindenik: Tisztelendő. A múlt évszázad második felében a kiváló tanítókat a Tiszteletes cím megadásával tüntették ki.